

Павло Сацький
м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЯ АГЕНТУРНОЇ РОБОТИ УНР НА ТЕРИТОРІЇ ПІД БІЛЬШОВИЦЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ У КВІТНІ-ЧЕРВНІ 1919 Р.

У статті здійснено дослідження процесу розгортання Міністерством Внутрішніх Справ Української Народної Республіки агентурної роботи на територіях, які було зайнято більшовиками у квітні-червні 1919 р. Здійснено аналіз методики такої діяльності, а також підбору кадрів й організації агентурних мереж із перспективою відновлення адміністративної системи на окупованих територіях після їх звільнення. Досліджено процес налагодження співпраці між державними інституціями УНР заради забезпечення направлення агентів на окуповані більшовиками території.

У результаті наступальних дій Червоної Армії навесні 1919 р. більшість території Української Народної Республіки опиняється під контролем радянської влади. Проте, в самій Червоній Армії розпочинаються процеси розкладу, а населення контрольованих більшовиками українських територій починає виявляти ворожу ставлення до радянської влади та її інституцій. Війна на території України, яка супроводжувала Українську національну революцію 1917-1921 рр., була в першу чергу війною інформаційною. Тому як тактичну так і стратегічну перевагу в ній здобували ті сили, які вдало оперували інформаційними потоками у суспільстві, могли ефективно поширювати необхідну інформацію й нейтралізувати інформаційні атаки противника. Для уряду УНР вже у квітні 1919 р. виникає можливість активізації підривної діяльності на окупованих більшовиками територіях для підготовки соціальної бази повалення радянської влади й відновлення юрисдикції УНР.

Необхідність організації агентурної роботи в тилу більшовиків на окупованих територіях України було обґрунтовано у доповідній записці виконувача обов'язки Київського Губерніального комісара до Міністра Внутрішніх Справ УНР. Цю необхідність в.о. Губерніального комісара пояснював відсутністю достовірної інформації про ситуацію на зайнятих Червоною Армією територіях й циркулюванням чуток які не було змоги перевірити. У доповідній записці також було викладено концепцію агентурної роботи в тилу ворога. Зокрема, було запропоновано покласти роботу по відрядженню агентури на Губерніальних комісарів, які мали надати агентам інструкції щодо того, до кого на окупованих територіях їм

слід звертатися. Також Губерніальні комісари, за цією концепцією, мали приймати доповіді від агентів і таким чином перебуватим курсі справ у ввірених їм губерніях. Це також мало полегшити комісарам організацію адміністративної роботи після звільнення цих губерній. Агенти, за пропозицією Київського Губерніального комісара, мали рахуватися тимчасово на службі в Комісаріаті й регулярно засилатися для отримання без перервно відомостей. На Київську губернію Комісаром було запропоновано відправити і організувати роботу восьмиагентів. Доповіді агенти мали складати в письмовій формі й копія повинна була надаватися в Міністерство Внутрішніх Справ. За надані доповіді, залежно від їх інформативності, Київський Губерніальний комісар запропонував щоби агентиотримували від 500 до 1500 карбованців, а також підзвітні аванси на подорож. Київський Губерніальний комісар звертався до Міністра із проханням відкрити йому кредит в Рівненській скарбниці на організацію агентурної роботи у 50000 карбованців [1, арк. 1 зв.].

У травні 1919 р. було розгорнуто роботу по формуванню агентурних мереж на територіях під владою більшовиків основу яких мали складати Повітові Комісари та їх відомства. Фактично, Повітовий комісар УНР був у повіті вищою політичною владою, маючи згідно статті 45 положення, право політичного догляду над усіма державними, громадськими і приватними інституціями й організаціями [2, арк. 3]. Отже, Повітові комісари УНР, які мали їхати у свої повіти, зайняті більшовиками, мали відповідно до положення прямий обов'язок забезпечувати інформування населення повітів про закони і розпорядження центрального

уряду, а також про стан справ у Республіці [2, арк. 2 зв.]. Також, Повітові комісари мали надавати Губерніальним комісарам відомості по своїх повітах відповідно до Інструкції Міністра Внутрішніх Справ. Тобто, намагаючись забезпечити агентурну роботу на окупованій території, МВС УНР прагнули також реанімувати і роботу державних органів, у першу чергу, МВС УНР. Певні умови за більшовицької окупації для цього були, оскільки багато урядовців УНР, яких не було евакуйовано під час відступу, опинилися, фактично, без роботи й у ворожому середовищі і надія на повернення влади УНР для них була також надією на продовження їхньої державної служби. Тому повернення Повітових комісарів УНР нехай і на нелегальному становищі посилювало цю надію в урядовців.

Формування агентурних мереж в тилу більшовиків здійснювалося у контексті роботи по підготовці рейдових партизанських груп, які мали, зливаючись із партизанськими загонами, котрі діяли в тилу більшовиків, захоплювати міста і села біля лінії фронту й поширювати свою владу на схід [3, арк. 468]. У Доповіді на ім'я Міністра Внутрішніх Справ УНР, на яку було Міністром І. Мазепою накладено резолюцію від 21 травня 1919 р.: «Тасмно. п. Мокрицькому. Завести діло», вказувалося, що така тактика застосовувалась також більшовиками і її варто було використовувати. Слід зазначити, що Мокрицький – це був Начальник відділу персонального складу Департаменту загальних справ МВС УНР. Доповідь було підготовлено, очевидно, на початку травня 1919 р., оскільки на ній в формі резолюції містяться рекомендації Міністра Внутрішніх Справ І. Мазепи, які датовано 5 травня 1919 р. У тексті доповіді було рекомендовано протягом трьох днів підготувати загін на основі сформованого на той момент Першого партизанського куреня чисельністю 110 чоловік, приєднавши до нього 250 бійців Миргородського куреня (колишнього 14 Миргородського Сівітського полку) [3, арк. 468-468 зв.]. Наголошено на непопулярності більшовицької влади серед населення України і готовність його до повстання проти неї, а також про самостійний процес формування повстанських військ для боротьби із більшовицькою владою. Як рекомендація, вказується, що успіхи на фронті А. Колчака створюють передумови для того, щоб населення політично зорієнтувалося на його сто-

рону якщо Армія УНР не розпочне активні наступальні дії. Слід зауважити, що на момент підготовки доповіді Збройні Сили Півдня Росії під командуванням А. Денікіна ще не розгорнули наступ на територію України і тому мова ішла лише про наступальні операції Колчака. Проте, із тексту доповіді слід зробити висновок, що дані розвідки УНР вказували на надзвичайно хиткий характер політичних переконань населення на території України. Воно було впевнено налаштованим проти більшовиків, але виражало симпатію до С. Петлюри лише як до альтернативи більшовицькому режиму [3, арк. 468]. Отже, із активним розкладом більшовицьких військ та влади на території України складається можливість руйнації тилу і фронту Червоної Армії, а також мова ішла про перехід на сторону УНР підрозділів, які до того були в складі Червоної Армії. Тому заради успішного звільнення українських територій від більшовиків необхідною була системна робота щодо формування органів влади, які складали б альтернативу радянській владі у її тилу. Варто уваги є також роль і значення повстанських сил в тилу більшовиків, котрі активно діяли і з ними для УНР також слід було налагоджувати системну роботу, оскільки їх політична орієнтація була здебільшого проти більшовицькою і вони розглядали УНР як альтернативу більшовицькому режиму.

Про позитивне ставлення селян до організаторів повстанського руху проти більшовиків говорять у своїх доповідях агенти УНР, які відправлялися на зайняті більшовиками території. Так, в анонімній доповіді, яку підписано псевдонімом «Повстанець» від 21 червня 1919 р. говориться про ставлення населення до повстанців УНР у Сквирському, Бердичівському і Житомирському повітах: «Хто із повстанців забреде часом в село і назве себе петлюрівцем, то його стрічають в слізах від радості і надають йому хліба, сала, сорочок... інакше його не називають як «ти спасителю наш від нехриста»» [4, арк. 4]. У тій же доповіді йдеться, що під виглядом петлюрівців, користуючись симпатіями населення, до сіл приходили «лядачі із большевицьких дезертирів та різної наволочі» й отримували від селян харчування, одяг та гроші «на повстання» [4, арк. 4]. Тобто, описано факти шахрайства під виглядом повстанців, які, за свідченням із доповіді, були доволі поширеним явищем із яким повстанцям доводилося боро-

тися. Отже, робота по організації повстанського руху проти влади більшовиків на окупованих ними територіях в травні-червні 1919 р. набула доволі масового й організованого характеру за підтримки населення. Доволі цікавими є дані щодо ставлення населення до більшовиків у районах, які не були під їх окупацією тривалий час і їх було швидко звільнено (Маківській і Циківській волостях, Кам'янець-Подільського повіту, Подільської губернії). Ці дані надає знову ж доповідна записка, у якій викладено, що населення до більшовиків почало ставитися «спочатку з повною байдужістю потім вороже. Таке відношення селян пояснюється тим, що їх надії селян не справдилися, а власне, що більшовики, не привезли з собою а ні соли, а ні мануфактури...» [5, арк. 25]. Отже, ставлення селянства до влади мало споживацький характер і у разі незадоволення їх споживацьких настроїв ставлення змінювалося на гірше. У доповіді вказано, що більшовикам не вдалося провести ні мобілізації до Червоної армії, ні «загального оподаткування зерном» (продрозверстки). Водночас, до влади УНР після відходу більшовиків ставлення населення у цих волостях було байдужим, але й не ворожим. Ці дані говорять про замкненість селянства у його вузьокласових інтересах, що не давало змоги УНР закласти надійні соціальні підвалини її влади на територіях Подільської губернії.

У доповіді про роботу серед селянства в Сквирському, Бердичівському і Житомирському повітах було викладено методику роботи групи, яка направились на зайняту більшовиками територію. Зокрема, вказано, що група складала 7 чоловік, із них 3 агітатори і 4 організатори. Тому слід звернути увагу на два типи працівників, які направлялися для підривної роботи на окупованих територіях. Діяльності такої групи було досить для створення загону чисельністю до 170 чоловік, котрий здійснював напади на комісаріати і обстріли ешелонів із червоноармійцями. Хоча, як вказано у доповіді, чисельність загонів доходила і до 500 чоловік, але після того як у них закінчувалися запаси продовольства, більшість поверталися додому і лишалося постійне ядро-до 170 чоловік. Тобто, формування на постійній основі чисельного військового утворення агентурними групами було не можливим і більшість тих хто приєднувалися до цього утворення переслідували меркантильні цілі та

були цілковито залежними від свого дому й господарства. Проте, діяльність таких агентурних груп була доволі цінною для розкладання тилу окупаційних військ більшовиків.

У травні 1919 р. Міністерство Внутрішніх Справ УНР розгортає роботу по відправленню агентів на окуповані території. На ім'я Військового міністра надсилалися прохання від Міністра Внутрішніх Справ УНР із проханням надати перепустки для проїзду на територію УНР, контрольовану більшовиками через територію Галичини. У цих проханнях зазначалося, що перепустки мають бути без права залишатися на території Галичини. Так, від 14 травня 1919 р. було звернення із проханням видати перепустки командированим Повітовим комісарам Гайсинського і Ямпільського повітів (Подільської губернії), відповідно, Леонтію Грановському і Трохиму Лампігу на проїзд до зайнятих більшовиками територій через територію Галичини без права на ній залишатися. Прохання мотивувалося необхідністю відрядження цих осіб для організаційної роботи і правильного інформування населення в тилу більшовиків [6, арк. 162]. Також, для порівняння, було звернення до Військового міністра з приводу надання такої перепустки Доброскоку Г. В., без зазначення його посади [7, арк. 163]. Тобто, у відрядження на зайняті більшовиками території відправлялися як адміністративні посадові особи так і службовці, які не обіймали адміністративних посад. У цей період території Гайсинського і Ямпільського повітів було зайнято Червоною армією і Повітові комісари, вочевидь, мали завдання організувати опір населення владі більшовиків, котра стала непопулярною серед населення із-за реквізицій та антиукраїнської політики. Ці Повітові комісари мали, фактично, продемонструвати населенню повітів, що влада УНР повертається на ці зайняті території й її адміністративний устрій налагоджується не зважаючи на фактичну окупацію.

Особи, які відряджались на території, зайняті більшовиками, отримували посвідчення від МВС УНР, у яких зазначалося, що пред'явник цього командується на територію України, зайняту більшовиками, для організації роботи і інформації населення в тилу більшовицького фронту. Урядові особи та державні й громадські установи запрошувалися допомагати пред'явнику посвідчення у його роботі. Також, в посвідченні зазначалась посада й ім'я

та прізвище пред'явника [8, арк. 164]. Доволі цікавим документом було посвідчення про відрядження на територію, окуповану більшовиками, видане на ім'я виконуючого обов'язки Зміївського Повітового комісара І. М. Циби [9, арк. 166]. Зазначення у посвідченні посад відряджених на території, які контролювалися більшовиками було свідченням доброї обізнаності МВС УНР про стан справ на цих територіях, зокрема, про доволі хитке становище радянської влади і слабкість адміністративних інституцій та сприятливий ґрунт для формування паралельної адміністрації у тилу більшовицького фронту. Тому посвідчення мали давати інформацію саме про адміністративні повноваження їх пред'явників. Щодо І. М. Циби, то він, очевидно, на відміну від Повітових комісарів Гайсинського і Ямпільського повітів, не був призначений на посаду Повітового комісара у момент коли цей повіт контролювався УНР, а тому його заочно було призначено виконуючим обов'язки Повітового комісара. Також, посвідчення, видане виконуючому обов'язки Повітового комісара Зміївського повіту говорить про підготовку МВС УНР соціального ґрунту в тилу більшовиків для реалізації планів здійснення наступальної операції на південь. Вартим уваги є посвідчення, видане на ім'я помічника Валківського Повітового комісара (Харківська губернія) Л. В. Котляревського [10, арк. 167]. Тобто, на територіях, які були доволі віддаленими від Волині, де було зосереджено сили УНР, також планувалося розгортання діяльності по організації протидії більшовицькій владі.

До відправки на українські території, окуповані більшовиками, планувалося 10 комісарів, яких із цих територій було евакуйовано. У таємному листі Міністра внутрішніх справ УНР до Коменданта етапно-розподількового пункту військовополонених в м. Радивилів містилося прохання видати 10 бланків посвідчень військовополонених за підписом коменданта, а також атестатів на харчування і на проїзд залізницею. Ці документи були необхідні для переходу через фронт. Отримати їх мав Начальник відділу персонального складу Департаменту загальних справ МВС Мокрицький [11, арк. 179]. Варіант звернення, у якому містилась кількість бланків 10, був чорновий. Від того ж 16 травня 1919 р. за підписом Міністра МВС УНР І. Мазепи до Військового Міністра було відправлено прохання видати

бланки посвідчень військовополонених у кількості 20 штук, текст звернення був аналогічний попередньому, у якому зазначалося про 10 бланків, але у підписаному Міністром варіанті число бланків було виправлено відруки [12, арк. 272]. Тобто, у даному разі опрацьовувався шлях переправлення через фронт агентів для роботи в тилу більшовиків під виглядом військовополонених, які були відпущені додому. Зважаючи, що залізничне сполучення між територіями, які контролювалися різними силами у Громадянській війні, зберігалось, така можливість відправки агентів існувала. Обліком агентури для роботи в тилу більшовиків займався Відділ персонального складу Департаменту Загальних справ, що є свідченням про формування такого напрямку діяльності як створення агентурних мереж в тилу противника поспіхом, відповідно до умов що склалися. Такі агентурні мережі була змога формувати також із числа адміністративних працівників зі структури МВС, які перебували на посадах комісарів. Отже, фактично, УНР не успадкувала систему контррозвідки і політичного розшуку, яку частково вдалося відновити за часів П. Скоропадського, залучаючи колишніх працівників жандармського управління й поліції. Використати колишні напрацювання для УНР не було можливості, здебільшого, із-за ідейних суперечностей з колишніми працівниками органів безпеки Гетьманату, а також у результаті стрімкого відступу армії УНР не було можливості поставити роботу щодо розбудови структур МВС, у тому числі й кадрової. Процес підбору бажаючих відправитись для роботи в тилу більшовицьких військ тривав і, вочевидь, число бланків посвідчень військовополонених було виправлено для отримання їх на випадок збільшення чисельності бажаючих відправлятися для організаційної й інформаційної роботи в тил противника.

Вартим уваги органом в структурі МВС УНР у травні 1919 р. була Комісія комісарів, яка зверталась від свого імені до Міністра Внутрішніх Справ із клопотанням надати тим особам, які відправлялися на територію України окуповану більшовиками, посвідчення для проїзд територією Галичини без права залишатися на ній. Цією Комісією було запропоновано зверненням від 14 травня 1919 р. направити для роботи в тилу більшовиків таких осіб як Олександрійського Повітового комісара Криволапа, помічника Олександрійського

Повітового комісара Квартюка, секретаря Олександрійського Повітового комісара Чайковського, Таращанського Повітового комісара Паладійчука, помічника Секретаря Олександрійського Повітового комісара Губу, урядовця Олександрійського комісаріату Бульбу, Урядовця Одеського Повітового комісаріату Іваненка і Одеського Повітового комісара Пилипенка. При цьому, зі списку в представленні було викреслено Липовецького Повітового комісара Онипка і Секретаря Олександрівського Повітового комісаріату Зінченка [13, арк. 186]. Ця Комісія Комісарів, вочевидь, була своєрідним самоврядним консультативним органом, який об'єднував евакуйованих із територій, які було зайнято більшовиками, урядовців із комісаріатів. Проте, Комісія за сприятливої для розгортання підривної діяльності у тилу більшовицьких військ ситуації почала відігравати роль органу, котрий почав ініціювати направлення груп для роботи із населенням окупованих територій. Причому, звертаємо увагу, що у окремі повіти направлялися групи у складі необхідному для початкової організації роботи Повітового комісаріату. Комісія, вочевидь, формувала склад групи для направлення із числа наявних евакуйованих урядовців. Щодо видачі перепусток для проїзду через Галичину на окуповану більшовиками територію України Комісія Комісарів і зверталась. У діяльності такого органу самоорганізації у структурі МВС УНР слід вбачати прагнення евакуйованих урядовців забезпечити собі можливості повернення на посади, які ці урядовці обіймали до більшовицької окупації. Слід відзначити, що комісарів та урядовців комісаріатів в УНР набирали із числа активістів відповідної місцевості, які приймали владу УНР. Отже, підривна діяльність на окупованих більшовиками територіях організовувалась на ініціативних засадах і носила у більшості не професійний характер.

Зрештою, інтерес становить посвідчення про відрядження на територію окуповану більшовиками Лузаніва Миколи, на допомогу діяльності якого запрошувалися Військове відомство, урядові й державні особи та громадські установи [14, арк. 187]. Запрошення Військового відомства допомагати агенту, якого на окуповану територію направляло МВС УНР відрізняє це посвідчення від інших, подібних направлень, у яких воно не фігурує. Видно, що у цей період, у травні 1919 р. відпрацьовува-

лась форма забезпечення умов діяльності агентів, які направлялися для організації альтернативних органів влади на територіях, які було окуповано більшовиками. У зверненнях і формах посвідчень відпрацьовувалась форма спів діяльності органів влади УНР для сприяння роботі на окупованих територіях і, власне, дане посвідчення окремо виділяє Військове відомство посеред інших установ й посадових осіб. Оскільки на територіях, які знаходились під більшовицькою окупацією, владні повноваження здійснювалися військовою адміністрацією й ВЧК, то сприяння Військового відомства УНР організації агентурної роботи було доцільним для організації протистояння радянській владі. Саме завдяки такому сприянню здійснювалась організація повстанського руху на окупованих територіях.

Важливо звернути увагу на звернення до Міністра Внутрішніх Справ Капустяна Якова, Грабового Тимофія й Мальовченка Василя, які просили про надання їм перепусток через фронт для виїзду в тил ворожої армії. Мотивували надання перепусток ці особи тим, що їм вони необхідні для провадження загальнодержавної роботи в тилу ворога [15, арк. 189]. Наголошено було на загальнодержавній роботі, яка, у даному разі, мала здійснюватися в тилу ворога, отже, слід розуміти у цьому випадку мова ішла про розбудову державних структур, які мали становити альтернативу радянській владі. На зверненні містяться візи Міністра Внутрішніх Справ І. Мазепи, обидві було представлено 17 травня 1919 р., одна була вказівкою просити Військового міністра видати посвідчення, а друга передбачала видати посвідчення від Міністерства Внутрішніх Справ і прохати Військову і Цивільну Владу не чинити перепон. Дві резолюції говорять про невизначеність і не відпрацьованість механізму забезпечення роботи агентури і, водночас, про намагання МВС виробити цей механізм у загальних формах, формулюючи тексти посвідчень для агентури у доступній та прийнятній формі. Особливо слід звернути увагу на ініціативу трьох осіб, які подавали прохання до Міністра на отримання посвідчень. Подібні ініціативи слід розглядати як прагнення виявити ініціативу окремими особами заради можливості самореалізації у системі державної влади на територіях, які звільнятимуться від більшовиків.

Від 9 червня 1919 р. у Тернополі було посвідчення, зокрема, на ім'я Петрівського Дани-

ла, що він має право вільного перебування на території Західної Облaсті УНР і на вільний проїзд на територію України, зайняту більшовиками. Посвідчення містило також прохання до всіх військових і цивільних влад пред'явнику його перешкод не чинити, в разі потреби надавати допомогу [16, арк. 201]. Було підготовано іще декілька посвідчень такого змісту за підписом Міністра Внутрішніх Справ. У цьому посвідченні відсутня згадка про мету поїздки на територію, зайняту більшовиками, проте, особи, на ім'я яких готувалися посвідчення, були штатними співробітниками МВС, оскільки ці документи готувалися начальником Відділу персонального складу Департаменту загальних справ. Отже, у даному разі ці співробітники МВС УНР могли мати менш конкретні повноваження ніж комісари та інші урядовці, не маючи адміністративних посад, які би були територіального характеру.

Таким чином, у квітні-червні 1919 р. для уряду УНР постає нагальна необхідність розгортання активної агентурної роботи на територіях, які перебували під контролем більшовиків. Необхідність розгортання цієї роботи обумовлювалась як слабкою поінформованістю

уряду УНР про ситуацію на окупованій території, так і виникненням сприятливої соціальної ситуації, коли населення зайнятих більшовиками районів починає виявляти ворожість до нового режиму. Уряд УНР мав у своєму розпорядженні доволі значний кадровий ресурс для розгортання агентурної мережі на окупованих більшовиками територіях, у тому числі й евакуйованих Повітових комісарів та інших урядовців, а також на місці, в окупованих повітах, було достатньо прихильників УНР на допомогу яких агенти могли розраховувати. Агентурна робота на окупованих територіях передбачала два основні напрямки – здійснення агітації серед населення, а також організацію повстанських загонів, які проводили партизанські операції проти Червоної Армії й органів радянської влади. Проте, налагодження агентурної роботи на окупованих більшовиками територіях, яким займалося МВС УНР, потребувало значних організаційних зусиль оскільки розгорталося у відповідності до умов, що виникли. У ході роботи по направленню агентури на окуповані території відбувається активне узгодження діяльності по забезпеченню цієї роботи між відомствами УНР.

Список використаних джерел: 1. До pana Міністра Внутрішніх Справ (від – П. С.) в. об. Київського Губерніяльного комісара. 21 квітня 1919 р., село Тинне, Рівненський повіт // Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 57. 2. Тимчасове положення про Губерніяльних та Повітових Комісарів // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 4. – Спр. 37. 3. До pana Міністра Внутрішніх Справ. Доклад. Цілком таємно. Не пізніше 5 травня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 4. – Спр. 38. 4. Доклад. «Повстанець», 21 червня 1919 р., місце постою // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 73. 5. Доклад про загальне становище в Маківській і Циковській волостях Кам'янецького повіту, Подільської губернії. Орієнтовно червень 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 73. 6. До pana Військового міністра (Міністр, Директор Департаменту персонального складу – П. С.). 14 травня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 4. – Спр. 38. 7. До pana Військового міністра (Міністр, Директор Департаменту персонального складу – П. С.). 14 травня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 4. – Спр. 38. 8. Посвідчення (Ямпільського Повітового комісара Трохима Лампіга). 14 травня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 4. – Спр. 38. 9. Посвідчення (в. о. Зміївського Повітового комісара І. М. Циби). 14 травня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 4. – Спр. 38. 10. Посвідчення (помічника Валківського Повітового комісара Л. В. Котляревського). 14 травня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 4. – Спр. 38. 11. Зовсім таємно. До п. Коменданта етапно-роspреділкового пункту в місті Радивиліві Міністра МВС УНР. 16 травня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 4. – Спр. 38. 12. Зовсім таємно. До п. Коменданта етапно-роspреділкового пункту в місті Радивиліві Міністра МВС УНР. 16 травня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 4. – Спр. 38. 13. До pana Міністра Внутрішніх Справ Голови Комісії Комісарів. 14 травня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 4. – Спр. 38. 14. Посвідчення (видане Миколі Лузаніву про відрядження на територію окуповану більшовиками – П. С.). За підписом Міністра Внутрішніх Справ УНР І. Мазепи. 20 травня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 4. – Спр. 38. 15. Пану Міністру Внутрішніх Справ (Капустяна Якова, Грабового

Тимофія й Мальовченка Василя) з проханням видати посвідчення для переходу фронту. 17 травня 1919 року // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп.4. – Спр. 38. 16. Посвідчення (Данила Петрівського). 9 червня 1919 року // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп.4. – Спр. 38.

***Summary.** The research of the deployment of the intelligence works by the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian State Republic on the territories, which were occupied by the Bolsheviks in the April-June 1919, has been made. The research on the methods of such an activity as well as the decision making in terms of the choice of the staff and the organisation of the intelligence networks with the aim to renew the administrative system on the occupied territories after their liberation has been made. The process of the cooperation between the state institutions of UNR with the aim of sending the agents to the territories occupied by the Bolsheviks has been studied.*

Сергій Ткач
м. Хмельницький

УКРАЇНСЬКИЙ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ НА ПОДІЛЛІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ І ВИКЛИКИ 1917 РОКУ

У статті, на основі архівних джерел, документів, матеріалів, наукового доробку вчених висвітлюється питання діяльності осередків політичних партій у Подільській губернії на початку ХХ століття.

Вивчення діяльності українських політичних партій на початку ХХ століття залишається пріоритетною проблемою вітчизняної історіографії. Зусиллями вчених створені узагальнюючі монографічні дослідження з історії окремих політичних партій, які діяли на території України. Серед наукових видань останнього часу, присвячених вивченню історії українських політичних партій, варто виділити праці О. Висоцького [30], О. Голобуцького [32], В. Головченка [33], А. Голуба [34], Г. Касьянова [36], І. Михальського [38], А. Павка [40].

У Росії після 1991 р. вийшла низка наукових праць, присвячених висвітленню політичної історії країни. Заслужують на увагу енциклопедичні видання з історії політичних партій Росії. В них подаються відомості не тільки з історії російських політичних партій, а також національних партій, які діяли на території Російської імперії, зокрема і України [39].

Висвітленню діяльності політичних партій і просвітницьких організацій на території Правобережної України, зокрема Подільської губернії, присвячені дослідження А. Глушковецького [31], В. Лозового [37], О. Симчишина [41], О. Федькова [44]. Однак, у цих та інших

наукових виданнях регіональні аспекти партійно-політичного життя висвітлені недостатньо.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі архівних джерел, наукового доробку вчених охарактеризувати діяльність організацій українських політичних партій у Подільській губернії в досліджуваний період.

Події початку ХХ століття в Україні сприяли активізації національного руху, утворенню та активній діяльності українських політичних партій, які відіграли важливу роль у національному самоутвердженні українців.

Першою політичною партією в Наддніпрянській Україні була Революційна українська партія (РУП), яка утворилася 29 січня 1900 р. в Харкові на так званій «раді чотирьох» (Д. Антоновича, Б. Камінського, Л. Мацієвича і М. Русова). На початку 1902 р. партія складалася із шести «вільних громад»: Київської, Харківської, Чернігівської, Полтавської, Лубенської та Чорноморської (на Кубані). Київська вільна громада РУП поширювала свою діяльність на Київську, Подільську і Волинську губернії [35, с. 7].

Український національно-визвольний рух у